

Вказівна частка *ге* ‘ось’ у західнополіських говірках

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано виявлені у західнополіських говірках численні факти фіксації вказівної відзайменникової частки *ге* праслов'янського походження як лексично незалежної одиниці та структурного сегмента у складі інших лексем; простежено закономірності сполучуваності цієї частки із коренями колишніх займенників та з іншими частками; зроблено етимологічний та лінгвогеографічний опис похідних утворень із часткою *ге*; з'ясовано семантичну структуру цих лексем. Встановлено, що факти фіксації вказівної частки *ге* локалізуються на території північно-східної та північно-західної окраїнних діалектних зон західнополіського говору.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: вказівна частка, прислівник, займенник, ареал, звукова структура лексеми, семантична структура лексеми, семантичний розвиток.

ANOTATION

Y.Gromyk. Demonstrative particle *ge* ‘here, this’ in west-polissjan dialects.

Numerous facts of fixation of pronominal particle *ge*, that has parent Slav origin, as a lexically independent unit, that were fixed in the west-polissjan dialects and structural segment in structure of other words are analysed in the article; regularity of connection of that particle with root of former pronoun and with other particles is retraced; etymological and linguistically-geographical description of productive units with particle *ge* is represented; semantical structure of that words is ascertained. We determined, that the facts of fixation of demonstrative particle *ge* are localized on the territory of north-western and north-eastern dialect zones of west-polissjan dialects.

KEY WORDS: demonstrative particle, pronoun, adverb, area, sound structure, semantical structure, semantical development.

Частки, уживані в українських говорах, – це лексично і структурно специфічна група слів, які характеризуються багатьма архаїчними ознаками, але мають переважно затемнену етимологію. Деякі з цих часток, що виявлені і в західнополіському говорі, мають відповідники в інших слов'янських діалектах і відповідно етимологічно можуть бути трактовані як континуанти праслов'янських часток, які внаслідок своєї лексичної незалежності та невідмінюваності збереглися у давній, первісній формі.

Так, у говірках Пінського району Брестської області Білорусі, які становлять північно-східну окраїну західнополіського діалекту, вживана як лексично незалежна одиниця із вказівним значенням частка *ге* ‘ось’, ‘оце’, ‘он’, пор.: *ге шчо ѝе на стáрос'ц' дождáласа* (Невель Пн); *ге необ'їлни чолов'їк, нездóл'ни обóлити* (Жидче Пн); *озм'їте ге стóлок ди с'адáйте* (Мала Вулька Пн); *шчо ге за товáр хóд'ат?* (Містковичі Пн); *ге ѝїж товкани́цу* (Жидче Пн); *ге пришлá жонóчина, де мн'їє роскáзвивати* (Хойно Пн). У перехідних українсько-білоруських говірках північної Пінщини частка *ге* уперше зафіксована наприкінці XIX ст. Ю.Карським: *шчо ге за л'удз'ї?* [1,4].

Структурно й функціонально рівнозначні відповідники відомі в інших слов'янських говорах, пор. укр. бойків. *ге* ‘ось’ [2,164], сербсько-хорватське *е* ‘ось’ [3, 513], пол. діал. *е, је* ‘ось’ [4,41], болг. *е* ‘он; ось’ [5,176]. При етимологічному опрацюванні цієї частки на підставі численних фактів сучасних архаїчних слов'янських говорів В.Німчук [6, 466-467], О.Мельничук [7, 210-211], В.Фортунатов [8, 222], В.Славський [9, 420], В.Махек [10, 128], а також автори “Етимологічного словника української мови” [11, 487-488], вбачають у ній континуант вказівної частки псл. **е* ‘ось; он’, або, що менш імовірно, псл. *(*h*)*е*, яка виникла на базі займенника і-є. **е*. Суттєвим аргументом на користь імовірності цієї версії стали б факти фіксації вказівного *ге* ще й в історичних словниках української та інших слов'янських мов. Однак й відсутність таких фіксацій не ставить під сумнів праслов'янське походження вказівного *ге*, оскільки, як слушно зауважив В.Німчук, “багато часток праслов'янського походження, вживаних, безсумнівно, в живій мові, давні пам'ятки не відбили” [6, 468].

У говірках Пінщини виявлено також результат семантичного й функціонального розвитку вказівної частки *ге*, а саме її вживання у прислівниковій функції зі значенням ‘так’: *ми однóт' ге бáйїмо* (Невель Пн); *г'їнчий бáйє ге, г'їнчий ге, кáжди по-свóйму* (Жидче Пн); *ге не мóжн'а кáзати на чужіх* (Жидче Пн) і т. ін.

У більшості говірок північної діалектної зони західнополіського говору (найактивніше – у берестейських говірках) функціонує структурно тотожний прислівник *ге* зі значенням ‘уже’, пор.: *вité ге верну́лис’а* ? (Дивин Кб); *ми ге спáти л’аглі* (Самари Рт) і т. ін. У такому ж значенні “Дьялектны слоўнік Брэстчыны” фіксує його на Столинщині: *ми ге кáшанку рб́ім* [12, 92]. Щоправда, підстав для етимологічного зіставлення прислівника *ге* ‘уже’ із вказівним *ге* немає: форма *ге* ‘уже’ є, найімовірніше, наслідком модифікації звукової структури (втрати початкового голосного) повнішого варіанта *угé* ‘уже’, який часто фіксується у берестейських говірках: *угé змерка́лосо* [2, 237]. Форма ж *угé* є варіантом (без наслідку першого перехідного пом’якшення) загальноновживаного *ужé*, в якому компонент *-же* <псл. *že < *ge (у цих же говірках палаталізація відсутня і в дієслівних формах на зразок *кагу́, могу́, пеку́* і под.).

У західнополіських говірках частка *ге* у вказівній функції широко засвідчена у структурі інших утворень. Так, результатом редуплікації вказівного *ге* є виявлені у говірці с. Пулемець Шацького району вказівна частка і прислівник *гége, ége* ‘ось’, ‘ось тут’, пор.: *гége палéмуди розвеліс’а – покуса́йат; ége лепéха в нас ростé* і ін. Структура прислівника *гége, ége* в говірці часто ускладнюється кінцевими, вторинного походження морфемами *-л’, -л’а*: *гéгел’, éгел’, гéгел’а, éгел’а*, пор.: *гéгел’ йійі хата; гéгел’а купáлниц’у тілк’ко застáра палéли* і ін. У цих формах, як і в уживаних у цьому ж ареалі прислівниках *вкóчил’, вкóчил’а* ‘коли’ та *втóчил’, втóчил’а* ‘тоді’, кінцеві форманти *-л’, -л’а* зумовлені, ймовірно, аналогією до часових прислівників *пóк’іл’, пóк’іл’а* ‘поки’, *дóк’іл’, дóк’іл’а*, ‘доки’, *дóт’іл’, дóт’іл’а* ‘доти’, ‘досі’ і т. ін.

У цій же та інших надсвітязьких і суміжних говірках (с. Піща, Мельники, Залісся, Щц; Збураж, Олтуш, Сушитниця Мл; Жиричі, Тур Рт; Яревище Ст і ін.) зафіксовані вказівна частка і прислівник *áge*, рідше – *аgé* ‘ось’, ‘ось тут’, пор.: *áge лохán’ка сто́йіт* (Пулемець Шц); *áge вóзеро спр́ітке* (Тур Рт); *áge брендзел’і́а ростé* (Жиричі Рт). Структурно ці деривати являють собою результат зрощення вказівного *ге* із, очевидно, ще однією давньою вказівною часткою – *а*, етимологія якої потребує окремого детального опрацювання. У надсвітязьких говірках (с. Залісся, Пулемець, Піща, Мельники Шц) прислівник *áge* послужив дериваційною базою для похідних *áгел’, áгел’а* ‘ось тут’, пор.: *áгел’а йе та́кій йід’о́н чолов’ік* (Пулемець Шц); *áгел’а чигу́н постáвл’у* (Залісся Шц).

У структурі вказівної частки та прислівника *гéво* ‘ось’, ‘ось тут’, які формують невеликий компактний ареал у говірках Любешівського району (с. Цир і Деревок Лб, пор.: *гéво твар ві́три; гéво с’éd’те* і ін.), вказівна частка *ге* поєднана з сегментом *-во* – іншою вказівною часткою, етимологія якої зводиться дослідниками до займенника *i-е. *o* [11, 37] (у такому випадку варіант *во* має протезу), або ж, що більш імовірно, до давнього нечленного вказівного займенника середнього роду *ово* ‘це’ [13, 23]. Функціонально й структурно рівнозначні відповідники до західнополіського *гéво* відомі в інших слов’янських говорах, пор. укр. бойків. *гéо* ‘ось’ [2, 164], лемків. *гев* ‘сюди’ [14, 149], надсян. *г’еу* ‘сюди’, ‘тут’ [15, 22], рос. діал. *эво* [3, 513] сербське *ево* ‘ось’ [16, 110], пол. *hev, hewaj* [4, 66] та ін., що дає підставу реконструювати псл. **evo* [10, 128].

У західнополіських говірках відомі факти поєднання вказівної частки *ге* з коренями й інших давніх нечленних вказівних займенників. Так, наслідком зрощення вказівного *ге* з коренем нечленного займенника **нь* є вживані у говірках північно-західної діалектної зони західнополіського говору вказівна частка і прислівник *гéно* ‘он’, ‘он там’, пор.: *гéно йа́ку рíхту солóми постáв’ів* (Тур Рт); *гéно сид’ét’* (Дубечно Ст); *гéно йдут* (Мокрани Мл) і ін; частіше вживаний варіант з утраченим кінцевим голосним: *ген* (*гин*). Наявність слов’янських відповідників (біл. *гэна* ‘он’, ‘он там’ [17, 152], пол. *henoj* ‘там’ [4, 22], сербське *ено* ‘он там’ [16, 110]) робить імовірно реконструкцію псл. **eno* [9, 414-415]. Виявлений у межах цього ж ареалу варіант *гéноно* ‘он’, ‘он там’ (Черче К-К; Невір, Щитинь Лб), який фіксується і в говірках берестейського масиву [17, 512], може бути наслідком контамінації двох тотожних із функціонального погляду лексем: *ген* і *оно́*; можливо, *-ноно* – редуплікація. Для вираження більш точної просторової вказівки у цих

говірках структури *ген*, *гено* поширюються в постпозиції вказівним *ге*: *гене́ге* (Збураж Мл; Тур, Жиричі Рт; Мельники Шц; Залюття Ст і ін), пор.: *гене́ге мойа́ хата* (Залюття Ст) і под.

Вказівна частка *ген* послужила базою для творення за аналогією до старожитнього *бнде* прислівника і частки *гінде* ‘он’, ‘там’ (варіанти: *гінде*, *гінди*, *г’інде*, *г’інди*, *гінде*, *генде́б*, *генд́б*), які формують великий ареал у північно-західній частині західнополіського діалекту. У більшості говірок цього масиву точнішу просторову вказівку передають форми із постпозитивним вказівним *ге*: *генде́ге* (варіанти: *г’енде́ге*, *гиндегі́*, *гиндигі́*, *г’інде́ге*, *індиге́*), пор.: *генде́ге в стовп пэрун баб́онув* (Яревище Ст); *індиге́ ми судосі́лис’а* (Жиричі Рт) і под. Ареал охоплює також берестейські говірки: *гінде* [12,45], *індиге́* [12,81], підляські: *гінде*, *генде́б*, *генд́б* [17,512], продовжується у говорах карпатської групи [6,362].

Із лексемами *гінде*, *генд́б* етимологічно зіставні прислівники і вказівні частки *гиндикá* ‘он’, ‘он там’ (Липно Кв) та *г’ін’д’о* ‘ось’, ‘он’, ‘ось тут’ (Велике Вербче Ср), які зафіксовані в інших говіркових групах – у районі басейну р. Горинь.

Уживаний у говірках західної і центральної діалектних зон західнополіського говору (район басейнів р. Зах. Буг, р.Турія) прислівник *гет* (варіанти: *г’ет*, *г’ім*, *гат*) ‘зовсім’, ‘там, дуже далеко’, ‘на далеку відстань’ являє собою складне утворення із вказівної частки *ге* та основи нечленного вказівного займенника *ть* [11,502]. Ареал охоплює також всі південно-західні говори, пор., наприклад, бойків. *гет* [2,166], продовжується у говорах польської мови: *het* [9,418], словацьких говорах: *het* [10,129]. У західноволинських надбузьких говірках паралельно з фонетичним варіантом *гат*, семантична структура якого включає ще один компонент – ‘он туди’, – функціонує словотвірний варіант із формально демінутивним суфіксом аналогічного походження: *гáтика* (с.Петрово Ів, с.Суходоли В-В), пор.: *той с́узім напуврэ́тливий гáтика пуб’іг* (Лежниця Ів); у цьому ж ареалі форма *гáтика* зафіксована М.Корзонюком [18,83]. У говірках східної діалектної зони західнополіського говору (район басейнів р. Стохід, р.Стир, р.Горинь) натомість поширений загальноновживаний варіант *гет’* (*г’ет’*, *гат’*), м’яке кінцеве *-т’* в якому можна витлумачити як наслідок аналогії до дієслівних форм наказового способу на зразок *с’ед’*, *чис’т’*, *ві́трат’* і под.

Сліди прислівника *гет* (*г’ім*) є підстави вбачати у структурі зафіксованих у говірці с.Мельники Шацького району регіоналізмів *стамг’іти*, *стамг’ітил’*, *стамг’ітил’а* ‘аж звідти; он звідти’, пор.: *ажн’а стамг’ітил’а привезла́ сад́ун посади́ти; стамг’іти і до вото́го м’іс’ця́ чаву́х пос’ійала* і под. Аналізовані лексеми з урахуванням семантики можна вважати результатами фонетичного розвитку первісних композитів **с-там-г’ім-ти*, **с-там-г’ім-тил’*, **с-там-г’ім-тил’а*, у складі яких функцію вказівки на значну віддаленість вихідного пункту руху виконують прислівники *там* і *г’ім* (пор. форми *стил’* ‘звідси’ та *стамті́л’* ‘звідти’, виявлені у говірці с.Піща цього ж району). У говірці с.Мельники зрідка вживані й структурно подібні прислівники зі значенням лімітативності: *дотамг’іти*, *дотамг’ітил’*, *дотамг’ітил’а* ‘аж доти’, ‘он аж до того місця’, пор.: *впа́ли і ажн’а дотамг’ітил’ покот’áлис’а; ѝе навéл’ут займа́ју – стамг’ітил’а і дотамг’ітил’а*; а також прислівник *тамг’ім* ‘он там’.

Прислівник *гет’* засвідчено у складі порівняльних сполучників *гét’акде* ‘як, мов’ та *гét’чиде* ‘т.с.’, виявлених у говірках Ківерцівського району, пор.: *іду́ гét’акде пїана́* (Липно Кв); *кричі́т гét’чиде на живу́т* (Грем’яче Кв), а також у структурі прислівника *гет’ура́д* ‘якраз, достоту’ (Постійне Кс), пор.: *гет’ура́д у ба́т’ка вда́вса* і под.

Чіткою локалізацією відзначається прислівник *гét’а* ‘тут, на цьому місці’, що утворює невеликий ареал у говірках Пінщини (с.Жидче, Невель, Хойно, Містковичі Пн). Відповідник із такою ж семантикою відомий у російських говорах: *этта* [19,45]. У структурі *гét’а* сегмент *-т’а* зводиться до давнішого **-ть-та*, яке могло бути наслідком зрощення двох різних відмінкових (чи родових) форм колишнього нечленного займенника

ть (пор. подібного походження прислівники *тута, тут, староукр. туто, тутоть* і под. [6,350]).

Вказівна частка *ге* у поєднанні з основою колишнього нечленного вказівного займенника *сь* засвідчена у складі виявленого у західноволинських надбузьких говірках прислівника *гес* ‘сюди’, наявного, щоправда, тільки у фразеологізмі *чи гес* ‘чи гат’ або *туди, або сюди* (Петрово Ів), пор. також наведене М.Корзонюком із цього ж ареалу *чи гесь чи гон* ‘т.с.’ [18,96]. Прислівник *гесь* ‘сюди’ І.Верхратським зафіксований і в наддністрянських (т. зв. батюцьких) говірках [20,258]. Такого ж походження відоме з фіксації М.Корзонюка західноволинське *а-гесь* ‘вигук, яким відганяють овець’ [18,67].

За аналогією до давнього *онде* у говірках північно-західної окраїнної зони західнополіського діалекту утворено прислівник і частку *гэде* ‘ось’, ‘тут’ із вказівною часткою *ге* у функції кореневої морфеми, пор.: *гэде с’ед*, *по л’ів’ій руц’і* (Нудиже Лбм); *гиде спрїтко в тим вóзери* (Тур Рм) і ін. Ареал продовжують карпатські говори: *гэде* [6,362]. Для вираження більше точної просторової вказівки структура *гэде* поширюється вказівними частками *ге, во* у постпозиції, пор.: *гедегé вперш’ї л’удій бїл’ше булó* (Смоляри Ст); *хвóс’нув по руц’і – вóтух гедевó* (Яревище Ст) і ін. Спорадично у говірках цього ареалу фіксується дериват *гедегét, гедег’ít* ‘он там’ (Залюття, Яревище Ст, Нудиже, Черемошна Воля Лбм) – результат зрощення прислівників *гэде* та *гет*, пор.: *гедег’ít трéбе нимн’їжко п’іску досéпати* (Яревище Ст) і ін. Структура ж *гедегév* ‘ось тут’, виявлена у говірці с.Яревище Старовижівського району, очевидно, є усіченим варіантом повнішого незасвідченого **гедегéво* – утворення з прислівника *гэде* та двох різних вказівних часток у постпозиції; пор.: *вонé гедегév живу́т*.

Варто зазначити, що вказівна частка *ге* із функцією уточнення у говірках північно-західної діалектної зони західнополіського говору поширює (переважно у постпозиції, рідше – у препозиції) основи й інших прислівників, особливо просторових, зрідка також і вказівних займенників: *одегé, одегї* ‘ось тут’ (Тур Рт; Положево, Піща, Пулемець Шц; Олтуш, Збураж, Хотислав Мл); форму *одегé* подає і “Дьялектны слоўнік Брэстчыны” [12,152]; *ондэгé* ‘он там’ (Нудиже Лбм; Дубечно, Яревище Ст; Жиричі Рт); *стил’гé* ‘ось звідси’ (Мельники Шц) або ‘он звідти’ (Тур Рт); загальнозональною рисою є форми *тамгé, вотамгé, тамкагé, тамикагé, тамичкагé, г’ітам, г’ітамка; тутгé, тутагé, тутикагé, тутичкагé; тудагé, тудигé, гетудї; с’удагé, с’удигé* і под.; пор. також *затор’ікгé* ‘три роки тому’ (Тур, Жиричі Рт) та займенник *тойгé* ‘оцей’ (Залюття Ст).

У говірках Пінщини виявлено порівняльний сполучник *гэби, гэб’і* ‘як, мов’, пор.: *ни могу́ іт’і гэб’і він’івша* (Містковичі Пн); його ж у цьому масиві фіксує “Дьялектны слоўнік Брэстчыны” [12,169]. Цей сполучник являє собою результат зрощення вказівної частки або, що більш імовірно, похідного від неї прислівника *ге* ‘так’ із домінуючим у пінських говірках порівняльним сполучником *би, б’і* ‘як, мов’; пор. з тієї як говірки: *дів’іц:а б’і вовк*.

У любешівсько-іванівських та зарічненсько-пінських і суміжних говірках частка *ге* у поєднанні з займенниковою основою *ть* виступає у займенникові *гэтой* ‘цей’ та вказівній частці *гэто* ‘це’, пор.: *гэтой проста́к дохна́ пошїла* (Лахвичі Лб); *гэто́йе село́ нáт:о од:ал’óнойе* (Мохро Івн); *гэтайа п’існ’а корна́тейка* (Деревок Лб); *гэто ти арцешчó гóвориш* (Сенчиці Зр) і ін. У північній частині цього ареалу (переважно у говірках на території Брестської області) поширені подібного походження займенник *гэтакїй* ‘такий’ та прислівник *гэтак* ‘так’ (базові для них форми *такїй, так* у цих говірках взагалі відсутні), пор.: *снопї ста́в’іли у гэтакї́е стрїбчїки* (Невель Пн); *їе гэтак ни т’émл’у роскázвати* (Мохро Івн). Очевидно, аналізовані лексеми зумовлені або, щонайменше, підтримувані білоруським впливом, тим паче, що південні межі ареалу цих форм, по суті, збігаються з колишнім кордоном Мінської губернії.

У пінських говірках частка *ге(е)* у структурі прислівників із семантикою вихідного пункту руху та часової і просторової лімітативності поєднується з коренем нечленного

займенника *ть* і вказує на близькість відповідно початкового та кінцевого пункту руху і часового моменту, пор.:

а) *зету́л'*, *зету́л'а* 'звідси' (Невель, Хойно, Жидче, Містковичі Пн); *згету́л'*, *одгету́л'* 'т.с.' (Жидче Пн); пор. співвідносні *стул'*, *сту́л'а*, *от:ту́л'* 'звідти' (там же);

б) *догету́л'*, *догету́л'а* 'до цього часу', 'до цього місця' (Невель, Жидче Пн); *доету́л'* 'т.с.' (Жидче Пн); *погету́л'*, *погету́л'а* 'т.с.' (Невель, Жидче, Хойно, Містковичі Пн); пор. співвідносні *доту́л'*, *доту́л'а*, *поту́л'*, *поту́л'а* 'доти' (там же). Ареал таких утворень продовжується в білоруських говорах [21, 116].

Етимологічно споріднені прислівники виявлені у зарічненсько-любешівських говірках, щоправда, з протилежною семантикою: частка *ге(е)* у їхній структурі виражає вказівку на віддаленість вихідного чи кінцевого часового моменту або пункту руху, пор.:

а) *зету́л'*, *зету́л'а* 'звідти' (Більська Воля Влд); *з'ету́л'*, *з'іту́л'*, *з'ету́л'а*, *з'іту́л'а* 'т.с.' (Вичівка Зр; Сварицевичі Дб; Малі Телковичі Влд); *зет'і́л'* 'т.с.' (Нобель, Острівськ Зр; Люб'язь Лб); *з'ет'і́л'* 'т.с.' (Дольськ, Люб'язь Лб); *з'еті́л'* 'т.с.' (Залізниця, Люб'язь Лб); *згеті́л'* 'т.с.' (Деривок Лб); *згати́л'* 'т.с.' (Березовичі Лб), *ізгеті́л'* 'т.с.' (В'язівно Лб); *зет'і́л'а* 'т.с.' (Нобель Зр); *зет'і́л'а* 'т.с.' (Храпин, Острівськ Зр); *ізет'і́л'*, *ізет'і́л'а* 'т.с.' (Кухче Зр); *з'еті́л'о́* 'он звідти' (Залізниця Лб); пор. співвідносні *сти́л'*, *сти́л'а*, *сту́л'*, *сту́л'а* 'звідси' (там же);

б) *догету́л'*, *погету́л'* 'до того часу', 'до того місця' (Вичівка Зр; Сварицевичі Дб); *догеті́л'* 'т.с.' (Нобель, Морочне, Сенчиці, Новорічиця Зр, Малі Телковичі Влд; Люб'язь Лб); *догеті́л'а* 'т.с.' (Сенчиці, Морочне, Нобель Зр); *догеті́л'а* 'т.с.' (Острівськ, Нобель, Храпин, Новорічиця Кухче Зр; Малі Телковичі, Більська Воля Влд), *погеті́л'*, *погеті́л'а* 'т.с.' (Морочне, Нобель, Сенчиці Зр; Малі Телковичі Влд); *погеті́л'а* 'т.с.' (Нобель, Кухче Зр; Березичі, Залізниця, В'язівно, Дольськ, Цир, Горки Лб) і ін.

У північних зарічненсько-дубровицьких говірках (Сенчиці, Нобель, Морочне, Вичівка Зр; Сварицевичі, Лісове Дб) виявлено ще один прислівник із вказівною часткою *ге*, поєднаною з основою колишнього нечленного займенника *ть*: *огéточ* 'тоді', пор.: *огéточ іа ше йо́мко б'ігав* (Сенчиці Зр); *а де ти бу́ла огéточ?* (Нобель Зр). У суміжних говірках південніше ареалу *огéточ* із тим же значенням функціонує вихідний прислівник без вказівного *ге* у структурі: *отóч* 'тоді' (Більська Воля Влд; Новорічиця Зр; Сварицевичі Дб; Вичівка Зр), пор.: *отóч му́й хаз'а́й вже вмер* (Більська Воля Влд). Географія та етимологія лексеми *отóч* потребує окремого детального розгляду.

Сегмент *ге* можна вичленити також зі структури зафіксованого в іванівсько-пінських говірках на території Брестської області прислівника *гéл'ки* (Мохро Івн; Невель, Жидче, Містковичі Пн), що зрідка виступає ще й із кінцевим *-ко*: *гéл'ко* (там же). В окресленому ареалі аналізовані лексеми здебільшого відомі зі значенням 'ось стільки', пор.: *это гéл'ко витé поспі́свали?* (Мохро Івн); *гéл'ки у менé куро́к* (Жидче Пн); *скажі́: іе гéл'ки і гéл'ки насоби́рала, а то мовчи́т* (Невель Пн). Щоправда, якщо сегмент *ге* є вказівною часткою, то в цьому разі мала би бути утворена форма **гéтил'ки*, **гéтил'ко*, пор. біл. діал. *гэту́лькі* 'стільки' [22, 306]; але зафіксовані нами регіоналізми не зберігають жодних слідів займенникової основи *-т-*. Звичайно, можна робити припущення, що варіанти *гéл'ки*, *гéл'ко* фонетично розвинулися з вихідних, уже не фіксованих у цій говірковій групі форм **гéтил'ки*, **гéтил'ко* внаслідок втрати складу із займенниковим коренем *-т-*; підставою для твердження про ймовірність такої структурної модифікації є паралельне функціонування у цих же говірках вказівних часток *гéто* і *ге* 'оце' та прислівників *гéтак* і *ге* 'так'.

Лексеми *гéл'ки*, *гéл'ко* зрідка виступають еквівалентами до загальноновживаного *скі́льки*, пор.: *гéл'ки у тебе́ мно́го і́еблик гéтого л'іта* (Невель Пн). Це дозволяє зіставити їх зі староруським прислівником *є́лико* 'скільки' < псл. **jeliko* [23, 832], старопол., пол. діал. *jele* 'скільки' < псл. **jelě* [6,371] та ін. Якщо форми *гéл'ки*, *гéл'ко* є континуантами псл. **jelь*, **jelě*, **jeliko* 'скільки', то первинним для них було значення 'скільки', а компонент 'стільки' у їхній семантичній структурі та початкове *ге-* замість сподіваного *йе-* з'явилися

пізніше, можливо, внаслідок контамінації питально-відносної займенникової основи *йе-* < псл. **je* із вказівною часткою *ге*. Процес же семантичного розвитку включав такі етапи: 'скільки' > 'ось скільки' > 'стільки'. Щоправда, з урахуванням сучасної домінуючої семантики цих прислівників друга версія їхньої етимології видається менш переконливою і потребує докладнішого опрацювання.

Наведений і проаналізований матеріал дає підстави для таких висновків:

- 1) західнополіський говір є одним із небагатьох слов'янських регіонів збереження та активного функціонування відзайменникової вказівної частки *ге* праслов'янського походження;
- 2) частка *ге* як лексично незалежна одиниця утворює невеликий замкнутий ареал, який охоплює переважно говірки Пінського району Брестської області Білорусі і є, ймовірно, епіцентром загального західнополіського ареалу *ге*;
- 3) численні факти наявності вказівного сегмента *ге* у структурі інших лексем локалізуються на території північно-східної та північно-західної окраїнних діалектних зон західнополіського говору;
- 4) у говірках північно-східної діалектної зони сегмент *ге* засвідчений у структурі займенників та прислівників і здебільшого поєднується із коренем колишнього нечленного займенника псл. **ть*: *гэтой, гэтакій, гэтак, гэт:а, згэтул', догэтил', дбгети, огэточ* і ін.;
- 5) у говірках північно-західної діалектної зони сегмент *ге* поширює основи прислівників переважно із просторовим значенням, приєднуючись найчастіше у постпозиції, і виражає точнішу вказівку на місце: *тамгэ, вотамгэ, тутгэ, одегэ, ондегэ, гіндегэ, тудагэ, с'удагэ, стил'гэ, гэде, гедегэ, гетуді, г'ітам* і под.; у кількох вказівних частках та прислівниках *ге* поєднано з коренями колишніх вказівних займенників псл. **ть* (*гет*) та псл. **нь* (*гэно, ген, гэнде*); відомі випадки редуплікації *ге* (*эге, гэге*), поєднання його із вказівною часткою *а-* (*аге, агэ*) тощо.

Умовні скорочення назв районів:

Волинської області: В-В – Володимир-Волинський, Ів – Іванічівський, Кв – Ківерцівський, К-К – Камінь-Каширський, Лб – Любешівський, Лбм – Любомльський, Ст – Старовижівський, Рт – Ратнівський, Шц – Шацький;

Рівненської області: Влд – Володимирецький, Дб – Дубровицький, Зр – Зарічненський, Кс – Костопільський, Ср – Сарненський;

Брестської області Білорусі: Івн – Іванічівський, Кб – Кобринський, Мл – Малоритський, Пн – Пінський.

Умовні скорочення назв мов і діалектів:

біл. – білоруська, бойків. – бойківський, болг. – болгарська, і-с – праїндоевропейська, лемків. – лемківський, надсян. – надсянський, пол. – польська, псл. – праслов'янська, старопол. – старопольська.

Література

1. Карській Е.Ф. Матеріали для изученія сѣверно-малорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ бѣлорусскихъ къ малорусскимъ. (Польсье). – Вип. 1. – Санктпетербургъ, 1898. – 42 с.
2. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У двох частинах. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. I.
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В четырёх томах. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 4.
4. Bal J. Formacje przysłówkowe z sufiksalnym *j* i *k* typu *dzisiaj, wczoraj, dzisiak, tamok* w historii i dialektach języka polskiego. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974. – 115 s.
5. Стоянов І.А., Чмир О.Р. Болгарсько-український словник. – К.: Наукова думка, 1988. – 780 с.
6. Історія української мови: Морфологія. – К.: Наукова думка, 1978. – 539с.
7. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966. – 327 с.
8. Фортунатов Ф.Ф. Избранные труды: В двух томах. – М., 1956-1957. – Т. II.
9. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1957-1965. – Т. I.
10. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha, 1957. – 482s.
11. Етимологічний словник української мови: В семи томах. – К.: Наукова думка, 1982-1989. – Т. I.
12. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294с.
13. Самійленко С.Т. Нариси з історичної морфології української мови.– Частина 2. – К.: Вища школа, 1970. – 190 с.
14. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. – Львів, 1902. – 489 с.
15. Пшелюрська М. Надсянський говір. – Варшава, 1938. – 87 с.

16. Толстой И.И. Сербскохорватско-русский словарь. – М.: Русский язык, 1982. – 736 с.
17. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: Ў пяці тамах. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979-1986. – Т. I.
18. Корзонюк М.М. Матэрыялы до словника західноволінських говірок // Українська діалектна лексика. – К.: Наукова думка, 1987. – С.62-267.
19. Словарь русских народных говоров. – Выпуски 1-26. – Ленинград: Наука, 1965-1991. – Вып. 9.
20. Верхратський І. Говір батюків. – Львів, 1912. – 306 с.
21. Шуба П.П. Прислоўе ў беларускай мове: Марфалагічны нарыс. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1962. – 191 с.
22. Слоўнік беларускіх гаворак... – Т. IV.
23. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка: В трех томах, шести частях. – М.: Книга, 1989. – Т. I.